ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ГОЛОСЪ» ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Կ. Պօլսից «Голосъ» լրագրին գրում են հետեւեալը:

Արդէն չորս օր է, ինչ մինիստրների խորհուրդը անընդհատ նիստեր ունի: Լուր է տարածված, որ այդ խորհուրդը արդէն վճիռ է կայացրել չէրնօգօրիական խնդրի վերաբերութեամբ և որ այդ վճիռը կը ներկայացնվի սուլթանին հաստատելու համար: Ասում են, որ վճռված է ընդդիմադրել ալբանացիներին և առանց հրացան արձակելու Դուլցինիօ չէրնօգօրցիներին յանձնել:

Եթէ այս լուրը ճիշդ է, Բ. Դուռը իր ստեղծած ալբանական լիգան երկու ջրի մէջ տեղը կը թողնի: Սուլթանի խորհրդատուները նրա ինքնասիրութեանը բաւականութիւն տալու համար հետեւեալ միջոցն են հնարել. նրանք ալբանական քայքայվող լիգայի տեղ «քիւրդական լիգա» են պատրաստում: Այդ նոր գործը հնարված է Բերլինի դաշնագրի 61-դ. յօդուածը անզօր անելու նպատակով: Կարելի է հաստատ նախագուշակել, որ Թիւրքաց կառավարութեան այդ նոր հնարքը չի աջողվի, որովհետև քիւրդական լիգա ստեղծելու համար յարմարութիւններ չը կան: Թէպէտ ալբանացիները նոյնքան վայրենիներ են, որքան և քիւրդերը, բայց սրանց նման թափառական ցեղ չեն. Քիւրդերը իսկապէս Փոքր-Ասիայի «լեռնային գնչուներ» են:

Բաժանված և ցրված քիւրդ ցեղերը միմեանց հետ բոլորովին համերաշխ չեն: Այս հանգամանքը շատ լաւ յայտնի է Թիւրքաց կառավարութեանը և սա ամեն բան անում է, ինչ որ կարող է. նա ուղարկում է Փոքր-Ասիա մօլլաներին և սէյիդներին այդ բթամիտ ցեղերին խելքի բերելու համար և բարձր կարգի շքանշաններ է տալիս քիւրդ ցեղերի կարմրափոխան առաջնորդներին:

Այդպիսի շքանշաններ կրողներից մէկը քիւրքերի յայտնի առաջնորդ Օստեր-խանի որդի, Բեհրի-բէյն է: Օրերումս Բեհրի-բէյ սուլթանի դվորցիայի գլխաւոր աստիճան և 2-դ. կարգի Մէջիդիէի շքանշան ստացաւ և, Թիւրքաց Ֆերիկ-փաշայի ոսկեկար զգեստը հագած, ուղարկվեցաւ Հայաստան «առանձին յանձնարարութեամբ»: Դիմակաւորված այդ վայրենին մինչև այն աստիճան անյարմար գտաւ իր ոսկեկար հագուստը, որ Բօսփօրը անցնելուց յետոյ հանեց նրան և իր կարմիր զգեստը հագաւ:

Հայոց և յունաց լրագիրները սկսեցին ծաղրել Բեհրի-բէյի Հայաստան ուղարկելը և ուղղակի ասում էին, որ Թիւրքաց կառավարութիւնը Եւրօպայի պահանջները անտեղի դարձնելու համար Բեհրի-բէյին Հայաստան է ուղարկել, որ նա այդ երկրի մէջ վերանորոգութիւններ մտցնի: Բացի այդ հանաքները նշանաւոր գործեր էլ կատարվեցան Թիւրքաց նոր «գործակալի» առաջն առնելու համար Կ. Պօլսից նախազգուշացրին Փոքր-Ասիայի բնակիչներին և դէյթունցի լեռնաբնակները առաջին քայլն արին, շրջապատելով Մարաշը: Սրանից յետոյ Վասպուրականի հայերն էլ ցոյց տուին, որ իրանք պատրաստ են իրանց նոր ձեռք բերած զէնքի ուժը քիւրդերի դէմ փորձել:

Թիւրքաց կառավարութիւնը, նկատելով այդ, յայտնեց պաշտօնապէս, որ Բեհրի-բէյ ուղարկված է Վան քիւրդաց մի ցեղի առաջնորդ, յայտնի շէյխ Իբադուլլահին պատժելու համար: Ինչ կը վերաբերի «Վակիթ» լրագրին, նա իսկոյն յայտնեց, որ Հայ ժողովուրդը զրկված է ռուսաց կառավարութիւնից որ «յանցաւոր գլխաւորութիւններ» ունի: Լրագիրը իր այդ «անսխալ» եզրակացութիւնը հիմնում էր այն հանգամանքի վրա, որ ռուսաց սահմաններից 500 ձիաւոր հայ կամաւորներ անցել են Թիւրքիա և նրանց հետ մինչև անգամ քիւրդ ցեղերը սկսել են միանալ:

Օրերումս հասաւ այստեղ Էրզրումի անգլիական հիւպատոս մայօր Տրօտտըր: Նրանից քիչ վաղ հասաւ այստեղ Հայաստանի անգլիական գլխաւոր հիւպատոս գնդապետ Վիլսօն: Ամենքին յայտնի է, որ դեռ Բիկօնսֆիլդի մինիստրութեան ժամանակ իրանց պաշտօնները ստացած այս երկու գինուորականները թիւրքասէրներ էին: Պ. Տրօտտըր գեներալ Կեմբելի սիրելի ադիւտանտ և անբաժան ուղեկիցն էր Հայաստանի մէջ, երբ այնտեղ պատերազմ կար: Թէ Տրօտտըր և թէ Վիլսօն մօտ երկու տարի ապրել են Հայաստանի մէջ, ուսումնասիրել են տեղական աղգաբնակութիւնը և պէտք է տեսնել, թէ այդ նախկին թիւրքասէրները այժմ ինչպէս են պաշտպանում քրիստոնեաներին ազատելու գաղափարը: Կարելի է մտածել, որ դրանք ամենափոքր հասակից են ունեցել քաղաքական այդ կարծիքները, մինչ այն աստիճան հաստատ են դրանց համոզմունքները և դէպի հայերը ունեցած համակրութիւնը: Տարաբաղդաբար այդ համակրութիւնը ծագել է նրանից, որ այդ մարդիկ նկատել են իրանց վաղեմի պաշտած տարրերի՝ քիւրդերի և թիւրքերի անընդունակութիւնը: Թէպէտ պ. պ. Տրօտտըր և Վիլսօն չափազանց ցանկանում էին, որ քիւրդերը կարողանան գործիքներ լինել Բիկօնսֆիլդի նպատակների համար, բայց նրանք համոզվեցան, որ իրանց քաղաքականութեան համար քիւրդերը կատարելապէս անպիտան են:

Յունական լրագիրներից մէկի մէջ օրերումս տպված էր թղթակցութիւն Ֆէօդօսիայից, որի մէջ ասված էր, թէ հայ-լուսաւորչական յայտնի նկարիչ Այվազօվսկի թողել է իր կրօնը և ուղղափառ եկեղեցու ծոցն է մտել: Այդ լուրը շատ յարմար էր «Վակիթ» լրագրի համար, որ բացարձակ նկատեց, թէ հայերի «սիրած» Ռուսաստանի մէջ կրօնական համբերողութիւն չը կայ: Հեռագրեցին Ֆէօդօսիա և դուրս եկաւ, որ Ի. Կ. Այվազօվսկի իր պատկերահանդէսը բանալու ժամանակ մաղթանք կատարելու համար հայ քահանայի տեղ, յոյն քահանայ էր հրաւիրել: Դրանից էին եզրակացրել կրօնափոխութիւնը:

ԹԻՖԼԻՍ

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետեւեալը:

Այն ժամանակամիջոցից որ տուած էր Բ. Դրանը Դուլցինիօն չէրնօգօրցիներին յանձնելու համար, արդէն չորս օր անցել է, իսկ այդ նահանգը դեռ ևս չէրնօգօրցիները չեն ստացել: Րագուզայից հաղորդեցին, որ Րիզա-փաշայի յանձնարարութիւնը, ինչպէս և նրա նախորդներինը, չի աջողվի: Եթէ հաւատանք ստացված լուրերին, Րիզա-փաշային չաջողվեց համոզել կամ բանտարկել ալբանական շարժման առաջնորդներին և արգելել ալբանական միութիւնը, չը փոխելով իր դիտաւորութիւնը Դուլցինիօն պաշտպանելու մասին, 600 մարդ ուղարկեց այդ քաղաքը, որի բնակիչները իբր թէ վճռել են այրել նրան, եթէ ստիպված լինեն չէրնօգօրցիներին տալ:

Րագուզայից եկած ինչպէս միւս լուրերը, նոյնպէս և սա երևի չափազանցացրած են: Այդ լուրերը տարածվում են այն նպատակով, որ, պետութիւնները համոզվեն, թէ իրանք անիրագործելի բան են սկսել: Այսպէս թէ այնպէս անկասկածելի է այն փաստը, որ Դուլցինիօ դեռ ևս չէրնօգօրցիների ձեռքին չէ:

Ութևմն չորս օր է, ինչ Բ. Դուռը յամառութեամբ չէ հնազանդվում Եւրօպայի կամքին: Երևի դեռ շատ ժամանակ նա անպատիժ կը մնայ, որովհետև միացեալ նաւատորմը կաղմելու և նրան Թիւրքաց ջրերը ուղարկելու համար գոնեա մի շաբաթ հարկաւոր կը լինի: Այդ միջոցը մինչև կը լրանայ, կարող են այնպիսի անցքեր պատահել, որոնք կը դժուարացնեն նաւատորմի գործը:

Այնուամենայնիւ այդ ուղղութիւնն էլ իր լաւ հետեւանքներ կարող է ունենալ, որովհետև պետութիւնները կը համոզվեն, որ Թիւրքիայից կամաւորապէս ոչինչ չէ կարելի սպասել և որ հարկաւոր է նրան ուժով կատարել տալ Եւրօպայի կամքը: Թէպէտ բոլոր պետութիւնները միաւոսակ պատրաստականութեամբ չեն ուղարկում իրանց նաւերը Թիւրքաց ջրերը, բայց նրանք ամենքն էլ համոզվել են, որ ուշ և անկարելի է չը մասնակցել ծովային ցոյցին:

Եթէ Թիւրքիան կամաւորապէս զիջումն արած լինէր չէրնօգօրիական հարցի մէջ, Եւրօպան գործի մէջ չէր խառնվի: Այժմ քանի որ Եւրօպան սկսում է գործնական դեր խաղալ, նա այլ ևս յետ չի կանգնի մինչև իր նպատակին վերջնականապէս չը հասնի:

Բ. Դուռը իր գործունէութեան համար պատասխանատու կը մնայ, չը նայելով, որ նա ծածկվում է իր ստեղծած ալբանական միութեան շուաքի տակ: Եթէ չէրնօգօրցիները և միացեալ նաւատորմը Դուլցինիօյի մէջ միայն ալբանացիների հետ գործ կունենան, այն ժամանակ կը պարզվի, թէ դրանք ինչպէս կարողացան չը հնազանդվել իրանց կառավարութեան հրամանին և մահով սպառնալ Բ. Դրան հաւատարմատարին: Յունական հարցի մէջ ալբանացիները չեն կարող միայնակ գործել: Յունաց գործերի յարձակման ժամանակ Թիւրքիան ստիպված կը լինի բացարձակ ընդդիմանալ Յունաստանին, որ թէ բարոյապէս և թէ նիւթականապէս պաշտպանված է Եւրօպայից:

Այս բոլորի հետեւանքը այն կը լինի, որ հետեւեալ հարցը օրական խնդիր կը դառնայ. արդեօք Թիւրքիան կարո՞ղ է գոյութիւն ունենալ իբրև Եւրօպական պետութիւն, քանի որ նա ապացուցեց, որ անկարող է այդ դերը խաղալ:

ՀԱՅԵՐԸ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻ ՄԷՋ

Նորերումս փարիզում տարածվեցաւ մի անստորագիր բրօշիւր հայկական խնդրի մասին. «Հայերը Թիւրքիայի մէջ» վերնագրով: Բրօշիւրը կարճառօտ կերպով նկարագրում է թիւրքահպատակ հայերի դրութիւնը, որպէս զի յիշեցնի Եւրօպային, որ հայերը Թիւրքաց իշխանութեանը ենթարկվելու օրից հաւատարիմ են մնացել Թիւրքիային և այժմ էլ պատրաստ են մնալ սուլթանի իշխանութեան տակ, միայն ձգտում են մի քանի արտօնութիւններ ստանալ իրանց անձնական ապահովութեան համար: Անյայտ հեղինակը տեղեկութիւններ է հաղորդում այն ընդարձակ երկրի մասին, որ հին ժամանակներում հայերի ձեռքին էր և որ այժմ պատկանում է Ռուսաստանին, Թիւրքիային և Պարսկաստանին: Ամենից տարաբաղդ թիւրքահպատակ հայերն են: Իսկ ռուսահպատակ հայերի վիճակը այնպէս է, որ ասիական Թիւրքիայում բնակվող նրանց եղբայրները չեն կարող նրանց չը նախանձել: Հեղինակը վկայում է, որ հայերի և ռուսաց Թագաւորի միւս հպատակների մէջ զանազանութիւն չը կայ:

«Մի՞թէ մենք չը տեսանք, գրում է հեղինակը, որ վերջին պատերազմի ժամանակ Ասիայի մէջ եղած ռուսաց զօրքերի հրամանատարը գեներալ Լօրիս-Մելիքօվն էր, որ և յաղթանակով մտաւ Ղարս: Մի՞թէ մենք չենք տեսնում, որ նոյն գեներալը այժմ Ռուսաստանի ամենաբարձր և նշանաւոր պաշտօնն է վարում: Իսկ գեներալ Լօրիս-Մելիքօվ հայ է, ինչպէս երևում է նրա անունից: Մենք կարող էինք այդպիսի շատ օրինակներ բերել»:

Հիմնվելով հայկական ծուխերի մետրիքական գրքերի վրա, հեղինակը վկայում է, որ Թիւրքիայի մէջ ապրում են 2,400,000 հայեր, որոնցից 400,000 եւրօպական, իսկ 200,0000 ասիական Թիւրքիայի մէջ: Բացի այդ Ռուսաստանի մէջ ապրում են 800,000 հայեր, Պարսկաստանի մէջ 250,000, Աւստրիայի մէջ 25000, Աֆրիկայի և Հնդկաստանի մէջ 20000, իսկ 5000 ցրված են եւրօպական զանազան պետութիւնների մէջ: Այսպիսով բոլոր հայերի թիւը հասնում է 3,500,000, որից $^{2}I_{3}$ ապրում է Թիւրքիայի մէջ: Եւրօպային շատ լաւ յայտնի է հայերի դրութիւնը Թիւրքիայի մէջ: Նրանց անձնական դրութիւնը և աշխատանքների պտուղները ապահոված չեն: Նրանք ամեն տեսակ անարգանքների են ենթարկվում: Նրանց կանանց և աղջկերանց հետ Բ. Դրան աստիճանաւորներից հովանաւորված քիւրդ աւազակները կամակայութեամբ են վարվում: Նրանց հալածանքները աւելի էլ սաստկացան այն ժամանակից, երբ Եւրօպան նրանց վրա ուշադրութիւն դարձրեց: Հայաստանի մէջ յանցանքների թիւը աւելացաւ և «կարելի է մտածել, գրում հեղինակը, որ Թիւրքաց կառավարութիւնը վճռել է ոչնչացնել հայերին, բայց այդ մտադրութիւնը իրագործված չէ Ռուսաստանի [illegible], որ իր վերջին յաղթութիւններով [illegible] ցոյց քիւրդերի մէջ, այնպէս որ եթէ այս վերջինները աւելի մարդասէր չը դարձան, գոնեա աւելի զգուշացան: Այնուամենայնիւ սրանք Թիւրքաց իշխանութեան աչքի առաջ քանդում են երկիրը: Բրօշիւրի շարունակութեան մէջ բերված է հայերի կողմից մեծ պետութիւններին Բերլինի կօնգրեսի ժամանակ ներկայացրած յիշատակարանը, որի մէջ մանրամասնաբար նկարագրված է հայերի անտանելի դրութիւնը և ցոյց են տուած երկիրը հանգստացնելու համար հարկաւոր միջոցները: Թիւրքաց իշխանութեան տակ եղած հայերը խնդրում են քրիստոնեայ վարչութիւն և հաստատ ապահովութիւն: Այդպիսի վերանորոգութիւն մտցրած է Լիբանանի մէջ և հայերը խնդրում են Թիւրքիայից և պետութիւններից գործադրել Հայաստանի մէջ Լիբանանի օրգանական կանոնադրութիւնը: Ամբողջապէս բրօշիւրի մէջ տպված այդ կանոնադրութիւնը ոչ մի յօդուած չէ պարունակում, որ ընդդէմ լինէր Բ. Դրան իշխանութեանը: Բ. Դուռը նահանգապետ է նշանակում և նրան տալիս է արտակարգ իշխանութիւն: Նրա անունով հարկեր են հաւաքվում, նրանից է կախված վարչութիւնը, իսկ մեծ պետութիւնները հսկելու իրաւունք են ստանում:

Յիշեալ վերանորոգութիւնների անյապաղ մտցնելը, հեղինակի կարծիքով, պահանջում են Թիւրքիայի շահերը: Անկարելի է սպասել, որ հալածված ժողովուրդը հաւատարիմ մնայ Բ. Դրան:

Հայերի մէջ կարող են երևալ այլ ձըգտումներ, կատարելապէս օրինաւոր ձգտումներ: Նրանք ի՞նչի պէտք է չարչարվեն

Թիւրքաց իշխանութեան տակ, քանի որ նրանց մօտ, Ռուսաստանից նորերում նուաճված երկիրների մէջ և ամբողջ Կովկասում նրանց եղբայրները կատարելապէս խաղաղ կեանք են վայելում։ Հեղինակը նկատում է, որ Ռուսաստանը ոչ թէ ընդդիմ է Հայաստանի ինքնավարութեանը, այլ ընդհակառակը նպաստում է նրան։ Այդ է Ռուսաստանի աւանդական քաղաքականութիւնը Արևելքի մէջ և նրա ոյժի գաղտնիքը դրա մէջն է ծածկված։ Ռուսաստանը միշտ հովանաւորել է Թիւրքիաբնակ քրիստոնեաների ձգտումներին—պատերազմել է նրանց ազատութեան համար։ Ինչ փոյթ արևելեան քրիստոնեաներին, եթէ այդ քաղաքականութեան քօղով այլ ձգտումներ են ծածկված, քանի որ նրանք ազատութիւն, ապահովութիւն են ցանկանում։ Եթէ Եւրոպան կամենում է սահման դնել ռուսական նուաճումներին Փոքր-Ասիայի մէջ, նա պէտք է ի նկատի առնէ հայերի օրինաւոր պահանջները և ստիպէ Թիւրքիային վերանորոգութիւններ մտցնել Հայաստանի մէջ։ Այսպիսով տարաբաղդ ժողովրդի չարչարանքներին էլ վերջ կը դնվի։

ՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Օտար պետութիւնների ներկայացուցիչները յանձնեցին Բ. Դրանը իրանց կառավարութիւնների հետևեալ գրութիւնը։

Գերմանիայի, Աւստրո-Ունգարիայի, Ֆրանսիայի, Անգլիայի, Իտալիայի և Ռուսաստանի կառավարութիւնները քննեցին Բ. Դրան պատասխանը յուլիսի 27-ից, որ տուած էր յուլիսի 15-ի իրանց գրութեանը։ Այս վերջինը հաղորդում էր Բերլինի կօնֆերենցիայի վճիռները՝ սահմանները ուղղելու մասին։ Բ. Դուռը, իր պատասխանները տալով կօնֆերենցիայի վճիռներին, խնդրում է միջնորդ պետութիւններից հրամայել իրանց ներկայացուցիչներին Կ. Պօլսի մէջ, որ նրանք բանակցութիւններ սկսեն Բ. Դրան հետ սահմանական վերջնական գիծը որոշելու և մի քանի երկրորդական հարցեր վճռելու համար։ Ի նկատի ունենալով, որ Բերլինի կօնֆերենցիայի վճիռները ընդունված են մանրամասն քննութեանից յետոյ և թէ յունական, թէ թիւրքաց կառավարութիւններին առաջարկված էր ընդունել սահմանական նոր գիծը, պետութիւնները չեն կարող համաձայնել, որ այդ առարկան նորից քննվի։ Քանի որ պետութիւնները հաւանութիւն են տուել Բերլինի կօնֆերենցիայի վճիռներին, նրանք պէտք է պնդեն, որ այդ վճիռները իրագործվեն և առաջարկեն նրանց Բ. Դրանը, իբրև Բերլինի դաշնագրի և կօնգրէսի պրօտօկօլի հետ կատարելապէս համաձայն։ Այս պատճառով մեծ պետութիւնների կառավարութիւնները չեն կարող յանձնել իրանց ներկայացուցիչներին, որ նրանք նոր բանակցութիւններ սկսեն սահմանագծի մասին, բայց նրանք ուրախութեամբ կընդունեն թիւրքաց կառավարութեան իւրաքանչիւր առաջարկութիւնը՝ Յունաստանին միացված երկիրները թիւրքաց զօրքերից մաքրելու և նրանց յունական կառավարութեանը յանձնելու մասին։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՑԻՑ

Կ. Պօլիս, 17-ին օգոստոսի

Առաջի նամակովս իմացուցած եմ թէ Բ. Դուռը ինչ վատութիւն յանձն կառնէ հայոց դատին այլ և այլ գոյներ տալու և ոչնչացնելու. վատութիւնը օրէ օր, ժամէ ժամ աւելի շատցնելով մինչ այժմ հազար և մէկ օրինակք ցոյց տուաւ, որ ամեն ջանք կընէ հայերը անհետացնելու համար։ Իսկ Եւրոպա ալ ի բնէ ճանաչելով Դռան ինչ ստախօս լինելը, ըստ մեծ ճիգ մը չըրաւ հայը պաշտպանելու համար և մինչև այսօր ծանուցագրին չը պատասխանեց. այսու հանդերձ հարկաւ աւելի ազդու ճամբայ պիտի բռնէ կերևնայ, վասն զի Հայաստանի անգղիական ընդհ. հիւպատոս պ. Թրօթթըր 5 օրէ ի վեր հոս է. անշուշտ բերանացի տեղեկութիւններ պիտի տայ, աւելորդ է ըսել, որ ի նպաստ հայոց պիտի ըլլան, վասն զի բոլոր աշխարհ կը տեսնէ Հայաստանի մէջ անցածները, իսկ միայն Թուրքն է որ ծիծաղելի քաղաքականութեամբ և միամիտ խելքով կը ջանայ անդադար քօղարկել այն, որ սակայն շատոնց պատռուած է։ Վերջապէս որչափ ալ ինչ գրեմ չը լրանար, Թուրք լրագիրք ալ ըստ իւրեանց հասողման մեծ դեր կը խաղան, երևակայական Քիւրդաստան և քիւրդ պէյեր ստեղծելով և ինչ Պէյեր գիտէք....մեծ ազդեցութեան տէր....որք եթէ քիչ մըն ալ տեսնեն Եւրոպայի բարենորոգմանց վրա պնդելը, կը սպառնան Եւրոպան քար ու քանդ անել.... առաջին մրցանակը այս մասին կրնայ տրուիլ «Թէրճէմանը Հաղիգաթի» որն Սուլթանին բերանն է. պակաս չէ նաև «Օսմանլը» անուն գաղղիերէն և թուրքերէն թերթը, որ կը ճգնի ինքն ալ հասնել նորա մրցանակին. բայց տխրութեամբ կը տեսնայ, որ եւրոպացոց առջև բոլորովին յարգը կորսնցաւ և այն ալ 8-րորդ թիւէն.... Դժբաղդ Թուրքը այս թերթով իւր բռնած ծիծաղելի ճամբան պիտի քօղարկէր....

Իսկ հայերը ինչ կընեն. թերևս խիստ քիչ բան պիտոյից հետ հաշուելով, սակայն Հայաստան և հայն ալ արթնցած են և կը սպասեն դղրդումի մը, բայց մի կարծէք թէ աչա եղած է. ոչ, դեռ առաջին քայլն է որ կանենք։ Սովը չը պնաց, չը հեռացաւ և տարափոխիկ հիւանդութիւններ խիստ շատ են, մատաղները պակաս չեն, ուրեմն ազգասէր բժիշկներ, վայրկեան է որ հրապարակ նետուին. թող գիտնան, այո, որ իրենց յիշատակը պատուով պիտի դրոշմուի ի շարս Վարդաններու, Յօհաններու։ Ս. Պատրիարքն է որ թէ գաղտնի և թէ յայտնի կը գործէ, այո, գիշեր ու ցորեկ, իսկ ազգային լրագիրք ըստ կարի կը գրեն երբեմն։ Իսկ դուք, ո՛ խմբագիր, գրեցէք, գրեցէք և լեցուցէք թերթերնիդ, յոյս մեծ ունիմք, որ մինչ այժմ գաղղիերէն լրագիր հրատարակելու մասին եղած առաջարկութիւննիդ ընդունուած է և առաջին թերթերը ենել սկսած են, բայց գոնէ շաբաթը երկու անգամ հրատարակեցէք։ Բայց ցաւօք սրտի կը տեսնեմք, որ ռուսիաբնակ եղբայրք բոլորովին սովելոց նուէրները դադրեցուցած են, մինչդեռ հոս գոնէ կիսաչափ կը շարունակէ։ Ոչ այժմ ևս դեռ մեծ վտանգներ կան և կը սպասվին.... Այո, մեծ վտանգ։ Թերևս տարակուսիք, բայց լսեցէք. հակառակ Թուրքը մինչ այժմ սովը շարունակել տալու համար ամեն բան ընել, քուրդերը ապստամբութեան և հնձոց կիզման դրդել. խոստացաւ տասանորդը հանել և այսօր ինչ վատութիւն. տիրողը առաջ կը նետուի յափշտակելու համար և այլն....

Ուրեմն, սիրելի եղբայրք, ժամանակ կեցած առնենք օգնենք, չէնէ, եթէ յառաջիկայ ձմեռուան մնայ նէ «կորուսեալ Հայաստան». որչափ կուզէք դրամ տուէք, ունի և ունի՞ նա իր օգուտը. չանցնենք ժամը, ոչ ալ վայրկեանը, մէկ անգամ ևս օգնեցէք, մի ուշացնէք վայրկեան մը անգամ կորուստ է։ Թուրքը դեռ կաշխատի անհետացնելու և կորցնելու զմեզ։

Ազգային «Միացեալ Ընկերութիւնք» կեդրոնը ամրացնելու կաշխատին ապագայն ապահովելու համար և յոյս կայ, որ մօտերս բաղձանքնիս կատարուի, և սկսի գործել։ Ծն ուրեմն նոքա համաձայն գտնուեցան մեր բաղձանաց, մեք ալ չը դանդաղիմք զնոսա առաւել գրգռելու. փոքր չէ իրենց քուէարկած ծախքը, այն է 45—50000 րուբլ, հարկաւ պէտք է 70000 րուբլ եկամուտ մը ունենալ, որպէս զի կարենայ երթալով տարածիլ. մեծ պէտքերնուս մէկն ալ այս է և ապահով եմք որ ռուսաստանցի եղբարք աւելի լաւ պիտի գնահատեն և պսակեն իւրեանց բազմարդիւն նուէրներով։

Քաղաքական կէտը խիստ տաղնապալից է. մութ ամպեր շրջապատած են Թուրքը. քանի օր է որ խիստ դժուարին և շատ գաղտնի գործեր կան, նոյնպէս քանի օր է որ Եւրոպայէն հեռագիր չը կայ, ապահովապէս Դռնէն կը բռնուին, գիշերները պալատը խորհուրդներ պակաս չեն և երեք օր առաջ գիշերով հեռագիրներ ղրկուեցան Եւրոպա, Ալպանիա և Փոքր-Ասիա. հարկաւ մեծ ճնշումներ կան. ով գիտէ ինչ պիտի ըլլէ։ Սակայն այլ հունի ճամբայ....ապագան յղի է և տարերկինք որ շուտ ծնէր անշուշտ մեզ հայոց նպաստաւոր կերպով, թիւրքերը խելագարած են և մօտ են գլորվելու։

Արէգդին փաշան իր վատ նախորդները կը գերազանցէ ատութեան և վատութեան մէջ, անշուշտ նմա գործք կրնամք համարել Արթին էֆ. Դադեան. դժբաղդ եմք իրաւ որ չունիմք ազգային ոգով մէկը, որ մինիստրութեան մէջ լինի, ինչպէս յոյնք ունին. այլ շատ են վասալներ.... Արդեօք երէկուայ կառավարիչ և այսօր արտաքին գործոց պաշտօնեայ Արէգդինը չի ճգնէր Եւրոպայից ալ ընել ինչ որ հազարներով կրնէ մեզ, որ տկարենք։

Մեծ ուրախութիւն ազդեց տաս կոմս Լօրիս-Մէլիքովի ներքին գործոց մինիստր լինելը, մանաւանդ այն բացառիկ գիրքերն և պաշտօնները, զոր կատարեց և կը կատարէ յօգուտ բոլոր ռուս ազգին, մեծ փայլ մը մեզ հայոցս, զոր կը յուսամք թէ չը հաներ իւր արինակիցները, իւր եղբայրներն ալ մոքէն և ապահով եմք վայելել իւր մեծ բարերարութիւնները և ազդեցութիւնները. այս բարեմասնութիւնք կը յիշեցնեն մեզ թէ այդ «հայ ազգը կոչուած է մեծ դեր խաղալ Եւրոպիոյ և Ասիոյ մէջ։»

Երկրորդ՝ առաջարկութիւն մալ պ. Րաֆֆիին. մեծ յուզմունք և ցանկութիւն կը տիրէ հոս «Խենթ»-ի շուտ տպուելու մասին, որչափ որ կարելի է։ Կը յուսան որ մեծ. Րաֆֆի չը մերժեր Թրքահայոցս այն փափագը և շուտով մամուլի տակ կը դնի։ Դժբաղդ կը կռչեմ այս մասին ինքզինքս հեռու գտնուելուս համար. կառաջարկեմ մեծ. հրատարակչին որ շուտով սկսի գործը և գինը որոշելով բաժանորդագրութիւն բանայ և անմիջապէս ինձ մի հարիւր հատ ուղարկէ, զոր ուրախութեամբ յանձն կառնում տարածելու։ Այստեղ կը գտնուին շատեր. կը պնդեմ միայն անոր համար որ որչափ շուտ տպուի, այնչափ շատ իւր ազդեցութիւնը կունայ, որն մեծ խրախոյս է։ Կաղաչեմ, խմբագիր տէր, որ թարգման կանգնիք ինձ այս մասին մեծ. հրատարակչին և չը զլանաք ձեր կողմէ ալ պնդել զոր կը յուսամ։

Բ.

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՑԻՑ

Կ. Պօլիս, 30 օգոստոս 80

Տաճկաստան շատ և շատ խաբեց զԵւրոպա և կը կարծէր թէ այս անգամ ևս ամբողջ ձմեռ մը այդ խաղն կարենայ խաղալ. բայց Եւրոպա հաստատամիտ է իւր որոշումներն գործադրելու մասին։ Այս պահուս, յորում այս տողերն կը գրեմ, արևելեան հարցը թերևս այնպիսի կերպարանք մը առած ըլլայ յորմէ կարենամք յուսալ թէ յունական և հայկական հարցերն ալ իրենց լուծումը պիտի կրնան գտնել։ Եթէ մի քանի ժամ վերջ Թիւրքերն Տուլցինիօն չը յանձնեն Մօնթէնէկրօյի (և մտածեմք որ կարող չըլլան յանձնել) նաւային մեծ ցոյցը տեղի կունենայ։ Յուզմունքը կը տիրէ կառավարական շրջանակներու մէջ։ Նախարարաց խորհուրդը սուլթանի նախագահութեան ներքև 15 ժամ անդադար ժողովք կընէ։ Բ. Դրան բոլոր թախանձանաց և աղաչանաց առաջ տէրութիւնք անխախտելի կը մնան իրենց որոշման մէջ. քրիստոնեայք իրենց յոյսերը այդ ցոյցի վրայ կեդրոնացուցած են։

Նաւային ցոյցի հետ միասին Անգլիոյ Թագուհւոյն ճառը, խորհրդարանի փակման առթիւ, օրուան խնդիրն է։ Դիւրին է ձեզ ենթադրել հայոց գոհութիւնը և թրքաց զայրոյթը, երբ եւրոպական կարևորութիւն ունեցող երկու մեծ խնդիրներէն անբաժանելի կը տեսնեն հայկական հարցը։ Վ. ագըթ լիմար յարձակումներ կընէ խորհրդարանական ճառի վրայ, և կը ջանայ ապացուցանել թէ Եւրոպա համամիտ չէ Անգլիոյ բարենորոգմանց մասին։ Ըստ Վ. ագըթ ի մէկ տէրութեան ուզած բարեկարգութեանց եղանակին երկու տէրութիւնք հակառակ կըլլան. ըստ իրեն առանց ուշադրութիւն ընծայելու Եւրոպիոյ պահանջմանց Թիւրքիա ըստ հաճոյս պէտք է գործէ։ Սակայն դեսպանք այնպէս չեն համիմար. Թիսօ-Կօշէն ծրագիրն աւարտած է. կը կարծուի թէ Լիբանանու վարչական կազմակերպութիւնը հիմ բռնած ըլլան իրենց ծրագրին։ Courrier d'Orient կը հաղորդէ թէ Ռուսիա այդ ծրագրի ընդունելութեան համար իւր հաճութիւնը ամեն տէրութիւնէ առաջ տուած է արդէն։ Ֆրանսայի և Անգլիոյ կողմէ ալ և է դժուարութիւն չը վախցուիր, միւս տէրութիւնք արգելք յարուցանելու պատճառ մը չունին. հետևաբար ոչ շատ ուշ այդ ծրագիրն իւր ամբողջ Եւրոպայի ընդունածը կը ներկայանայ սուլթանի կառավարութեանը։ Կը մնայ զորա գործադրութիւնը. պէտք է որ քիչ մ'ալ մեք մեր կողմէ աշխատինք այդ գործադրութիւնը դիւրացնել, ապուշ ապուշ լալով չէ որ փափագներն իրականութիւն կըլլան։ Բայց թիւրքերն ինչ կընեն. իրենց կարծեօքը քիւրդ միութիւնը պիտի կարենայ բարեկարգութեանց հարկը խափանել. սակայն Անգլիոյ խորհրդարանին մէջ եղած առարկութիւններն գլխինք կը շփոթեն։ Հագիգաթ, քիւրդ միութեան պաշտպանը, կը սկսի հրատարակել թէ առ այժմ այդպիսի միութիւն մը չը կայ, բայց ապագային մէջ կրնայ ծնունդ առնուլ, առ որ Մէսսէնճէր կը պատասխանէ ընդարձակ յօդուածով մը և կըսէ թէ կրօնքն քիւրդ միութիւն մը դաստիարակութիւն տարածելու, վաճառականութիւն զարգացնելու կամ ուծելու ... մը, բայց անճապատակ միութիւն մը ինչ կրնայ ըլլալ, եթէ ոչ քրիստոնէից դէմ սպառնալիք։ Stamboul կը յայտնէ թէ արդարև պետական անձ մը (նախկին առաջին պաշտօնեայ Սաիդ բաշան լինելու է) յղացած է այս գաղափարը, բայց այժմ զորա գործադրութիւնը մէկ կողմ ձգուած է։ Թիւրքերն կը կարծէին թէ գաղտնի կերպով կը յաջողէին այդպիսի միութիւն մը հաստատել և զմեզ անելանելի ճամբու մը մէջ ձգել, սակայն չը յաջողեցան. բայց այսպէսով չը կարծենք թէ հանգիստ նստած են, ձեռքերնուն եկած մեքենայութիւններն կընեն։ Հագիգաթ, սուլթանի անձնական օրգանն երէկ հետևեալ տողերն կը հրատարակէր. «եթէ Եւրոպա բռնութեամբ ուզէ բարեկարգութիւններ մտցնել Քիւրդիստանի մէջ (իմա Հայաստան) Արևելեան Ռումէլիէն աւելի ցաւալի վիճակ պիտի ունենայ (այսինքն Պուլղարաց կոտորածին միջոցը) և ամբողջ երկիրը մարդկան կոտորածի սպանդանոց մը պիտի դառնայ։ Այս նողկալի տողերն ինչ առաջնան զայրոյթ կազդէն աւելորդ է ըսել, ուրեմն հայոց կոտորածը կը պատրաստեն զանոնք պաշտպանելու պարտականութիւն ունեցող կառավարիչներն, և այս տողերն կը հրատարակուին մայրաքաղաքի մէջ, Թիւրքիոյ լուսաւորութեան կեդրոնին մէջ, այս տողերն կը ստորագրէ Եւրոպա կրթուող Թիւրք մը, և դեռ կըսեն թէ Տաճկաստան քաղաքակրթութեան ընդունակ է։

Թիւրք թերթերն ալ դիմակը վար առած կը սկսեն ամբաստանել Օդեան էֆէնդին և Մելքոն խանը (պարսիկ դեսպանը ի Լօնդրա) որ Եւրոպիոյ հասարակաց կարծիքն կը պղտորեն Փարիզի և Լօնդրայի թերթերու միջոցաւ հայոց դատը պաշտպանելով և զԹիւրքիա ամբաստանելով։ Թիւրք թերթերն պարսից կառավարութեան ուշադրութիւնը կը հրաւիրեն Հայաստանի խնդրոյն վրա առարկելով թէ Պարսկաստան ալ Հայաստանի մաս մը ունի իւր իշխանութեան ներքև և թէ հայոց Պատրիարքը փոթորիկ մ'ալ իրենց կը պատրաստէ։ Թիւրք թերթերու նպատակն է տաճիկ ժողովուրդը հայոց դէմ գրգռել, պաչել զի կը գիտեն թէ մենք Հայաստանի մէջ հայերն և թուրքերն համաձայն պահելու կաշխատինք, կը տեսնեն թէ հայք և տաճիկք միասին, բողոքագիրներ կը ստորագրեն և կը խրկեն հայոց Պատրիարքարանը, մանաւանդ սովու միջոցին հայոց բրած բարերարութիւններն թիւրքերու և քիւրդերու անմարսելի են նոցա։ Պատրիարքը ազդու գրով մը Դռնէն պահանջեց որ «Հագիգաթը» իւր խօսքերը թերթ պէտք եղած ապացարարութիւններն ընդունի։ Բայց ով պիտի համարձակի անձ մը դնել բարձրագոյն իշխանութեան օրգանին։ Այդ Հագիգաթն էր որ մոլեգին յարձակումներ կընէր յունաց Պատրիարքի դէմ իւր գրգռիչ յունական ապստամբութեան Կ. Պօլսոյ մէջ, իբր մեղսակից հայոց Պատրիարքին և նորա հետ միասին հարստահարութեանց կեղծ տեղեկագրեր պատրաստող։ Նէօլոգոս, յունաց ամենէն կարևոր թերթը կը պատասխանէր թէ անշուշտ թիւրք մամուլը կը ցաւի որ անցան այն ժամանակներն յորում տաճիկներն ժողովուրդի առջևը կը նետէին Պատրիարքներու գլուխները։ Անմիջապէս կառավարութիւնը դադրեցուց Նէօլոգոսը երկու ամսոյ համար։ Յոյներն մեծաքանակ նուիրատուութիւններ կընեն իրենց յանդուգն թերթը խրախուսելու համար։ Օրըստօրէ յունաց և մեր մէջ աւելի ներդաշնակութիւն և բարեկամութիւն կը տիրէ զոր մեր թշնամիքը լաւ աչօք չեն դիտեր։ Ինչպէս Կ. Պօլսոյ ամբողջ եւրոպական մամուլը, նոյնպէս բոլոր յունաց թերթերն շատ նպաստաւոր են մեզ և համակիր ամեն ժամանակ. չիմք հասկնար ինչու «Մասիս» կուզէ երկու ժողովրդոց մէջ անհամութիւն սերմանել, աննպաստ յօդուածներ գրելով յունաց դէմ։ Այժմ մեր եկեղեցեաց արարողութիւններն կը թարգմանուին յունարէնի, ասկէ ոմանք լուր տարածեցին և Stamboul ալ արձագանք եղաւ թէ Արևելեան երկու մեծ եկեղեցեաց միանալու բանակցութիւններ կընեն։ Աւելորդ է ըսել թէ այդպիսի գաղափար մը ոչ ոք ունեցեր է. երկու ժողովրդոց շահերն կը պահանջեն սիրով լինել և միութեան խնդիրներով չը զբաղիլ, հետևաբար այս լուրը ինքնին կարևորութիւն մը ստացաւ. գուցէ պ. Շաշնուր, որ քիչ շատ երազատես է, սկսի այս միութեան դէմ յարձակիլ, ռուսական դաւ մը նկատէ զան, և օր մը հոգնած դադրած հռչակէ թէ ինքն Շաշնուր մեծ վտանգէ մը փրկեց Հայաստանեաց եկեղեցին։ Արդէն մոռցանք որ պ. Շաշնուրի մի քանի բացատրութիւններ պիտի տայինք մեր տեղական գործարանաց խանգարման մասին. ուրիշ առթիւ մը։

Հայկակ

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ՓԱՐԻԶ, 8 սեպտեմբերի։ Մինիստրութեան կազմելը յանձնված է Ժիւլ Ֆերրիին։ Արիգիւր վերաբերվում է միայն ներքին հարցերին։ Ժիւլ Ֆերրի ծովային մինիստրի պաշտօնը ծովակալին (?) առաջարկեց, արտաքին գործերի մինիստրի պաշտօնը կը յանձնվի Շալմել Լակուրին, Նախէլին (?) կամ Ֆօրժէին։

ՓԱՐԻԶ. 8 սեպտեմբերի։ Ֆերրի, Կօնստան Կազօ, Տիրար, Ֆարր, Մանիէն և Կօշրի երևի կը մնան մինիստրական պաշտօնների մէջ։

ՍԼՓԱԿԱՆ ԹՂԹԱԿՑԻՑ

ԻԳԴԻՐ, սեպտեմբերի 9-ին։ Լուր կայ, թէ Վանի հայերի մէջ ապստամբութիւն է ծագել. սպանված հայերի թիւը 70 հոգի են, թիւրք սպանվածների թիւը դեռ ևս յայտնի չէ։ Երկու կողմերն էլ լաւ զինաւորված են։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ